MÓRIC MITTELMANN-DEDINSKÝ

SÚČASNOSŤ V UMENÍ

Nie je tu potrebné hovoriť o tom, že cieľom umeleckého diela nie je opis doby a miesta, ale postihnutie šťastia a nešťastia, smútku a radosti človeka v dobe a v mieste. A pretože šťastie, smútok, trýzeň a radosť sú v človeku večné, pôsobí na človeka to umelecké dielo, ktoré ho znepokojí, vzruší postihnutím šťastia alebo trýzne. Myslím teda, že súčasné je to umenie, ktoré v našej alebo Sofoklovej dobe znepokojuje alebo znepokojovalo. Nie je to, pravda, iba znepokojovanie témou, ale i znepokojenie slovom, farbou, tónom, rytmom, teda znepokojenie tvarom. Bez tvarového znepokojenia prestávame mať pocit vzrušenia, znepokojenie len tematické obracia sa iba na úsudok a patrí do diskusie o iných fenoménoch, nie umeleckých. Toto znepokojenie býva nazývané aj porušením kánonu alebo konvencie. Samozrejme, že ním je alebo môže byť a často aj o to ide. Ale nejde len o to. Lebo Aischylos nepôsobil v dobe Marxovej ako porušenie kánonu a konvencie, ale tým, že čitateľovi ukázal jeho vlastnú podobu t a k o u mierou, že ho znepokojil a vzrušil a nútil premýšľať, precítiť a dotvárať, čiže formovať, meniť v tvar a teda tvoriť. Dovoľte citovať slovo André Bretona, vraviaceho, že básnikom je oveľa viac, kto inšpiruje, než ten, kto je inšpirovaný. Len dajme miesto slova inšpirácia slovo znepokojenie a naša definícia sa nám už bude zdať približnejšou. Lebo slovo znepokojenie sa nám zdá širším a obsiahlejším než slovo inšpirácia: zahrnuje totiž v sebe aj kritiku, kriticizmus, o ktorom nedávno vo svojej stati v Kultúrnom živote hovoril Peter Karvaš, dôvodiac, že tento kriticizmus, čiže kritika v užšom zmysle slova je pre literatúru nevyhnutná. Nemyslím, že toto Karvašovo tvrdenie platí vždy a všade. Nemusím uvádzať príklady. Ani Homér ani Horatius neboli kritickí, ale pre literatúru sú nevyhnutní. Myslím teda, že jedinou nevyhnutnosťou ozaj veľkého umenia je znepokojenie. Máme čerstvý a vzácny príklad v našom literárnom kontexte. Je to Novomeského *Vila Tereza.* Čím je, spytujeme sa, táto umelecká apológia umenia, táto básnická apológia poézie taká pôsobivá? Veľká a silná je znepokojením, ktoré v nás vyvoláva, znepokojením, ktorým aktivizuje úsudok, spomínanie, ktorým teda núti človeka tvoriť a konať. Toto znepokojenie pôsobí aj Novomeského tvar. Po nekonečne nudných štvorveršiach, ktoré hladkali, ospevovali, oslavovali a uspávali, zaliečajúc sa pocitu uspokojenia silných i pohodlníctvu slabých, prišiel Novomeský s uvoľneným veršom a polohovorovým slovom, s obrazmi a trópmi, ktoré síce neporušovali, povedzme, kánon poézie samého Novomeského napríklad z *Romboidu,* ale znepokojovali akousi renesanciou všetkého toho na vyššom stupni, vyššiestupňovou renesanciou vlastného tvaru.

Nehovoril som o Novomeského lyrickej apológii avantgardy náhodne. Lebo vznik, vývin a cieľ všetkých avantgárd bolo zrejme vždy a všade hľadanie takých prostriedkov, ktoré by znepokojovali úsudok, fantáziu a cit. Je len samozrejmé, že pri hľadaní takých prostriedkov došlo k skĺznutiam: často v tom bolo iba ono plašenie a strašenie meštiaka, neraz išlo aj o znepokojenie „podenkové", hrajúce sa, ale vcelku išlo o znepokojenie nad stavom vecí, čiže nad daným stavom vecí, nad súčasným stavom vecí. Umenie je a bude teda súčasné, keď znepokojuje ľudí nad súčasným stavom cítenia i myslenia, nad súčasným stavom slova i vety, verša i scény, farby a tónu. Nechcem rozvádzať, že ide o znepokojenie, vyvolávajúce

túžbu po lepšom, čiže o znepokojenie, smerujúce k posilneniu pokroku, socializmu, no chcem zdôrazniť, že také znepokojenie má dva póly a že je to — aby som hovoril v skratke — znepokojením na vonok i do vnútra, inak povedané: že také znepokojenie nad stavom vecí je podmienené veľkým a vášnivým znepokojením autora nad súčasnosťou i nad sebou samým. A tu sme, hádam, aj pri vysvetlení faktu, prečo kult Stalinovej osoby a schematizmus tak úzko súvisia a prečo nachádzame tie nám také trápne a zavše priam nevysvetliteľné analógie medzi estetikou, ktorá hovorila o formalizme a dekadencii, a estetikou, ktorá v podobných súvislostiach a často o tých istých dielach hovorila ako o „zvrhlom" alebo „dekadentne zvrhlom" umení. I ten či onen názor vychádzal z nevyhnutností podmienených existenciálnymi otázkami režimu, ktorému nič nebolo také nemilé ako znepokojenie. Schematizmus, to chcem povedať, úzko súvisí so stavom seba — i druhých — uspokojovania, hladkania, uspávania — všetkého toho, čo je nepriateľom vzrušenia a vášne, teda umenia.

MIKULÁŠ BAKOŠ

O KONTINUITE LITERÁRNEHO VÝVINU

Cieľom tejto konferencie bolo zistiť a preskúmať, či sú už predpoklady pre historický výskum vývinového obdobia nášho umenia od roku 1945. Zistiť a preskúmať, či sú predpoklady pre hodnotenie tohto vývinového obdobia nášho umenia, nie z hľadiska aktuálnej, ale predovšetkým z hľadiska historickej hodnoty. To znamená, či je už možné zisťovať podľa požiadaviek vedeckého výskumu, v čom je prínos tohto obdobia umeleckej tvorby a v čom je trvalý význam tohto vývinového obdobia nášho umenia. Tu išlo predovšetkým — a to jasne ukázali tak referenti, ako aj diskusia — že je potrebná základná teoretická a metodologická revízia tohto vývinu. A že túto revíziu je potrebné urobiť nielen pre potreby historického výskumu, ako skutočne tento proces prebiehal, ale aj preto, že ide o bezprostredne predchádzajúce obdobie, ktorého ujasnenie je dôležité pre jasnejšie ustálenie a ozrejmenie ďalšej vývinovej cesty nášho umenia v prítomnosti.

Ústrednou metodickou otázkou tejto našej konferencie bolo, či a nakoľko už môže byť obdobie, pomerne nedávne — teda od roku 1945 — predmetom vedecky objektívneho, historického vývinu. Niektoré podmienky takéhoto výskumu nie sú ešte splnené. Predovšetkým nemáme ešte dostatočný časový odstup od týchto historických faktov. Pravda, samotná otázka odstupu nie je, povedal by som, samospasiteľná. My sme videli práve nedávno, ako sa v historickom výklade krivili fakty, od ktorých bol dostatočný historický odstup a pritom skutočne došlo k značnému skresleniu ich významu, ich vysvetľovania, hodnotenia atď. Spomeňte si napríklad, ako sme skreslili význam takzvaných klasikov našej literatúry alebo aj iných umeleckých oblastí, ako sa nadhodnotili a precenili, hoci tu bol dostatočný odstup. Pomerne dostatočný odstup je alebo bol od činnosti skupiny Dav a predsa došlo ku krikľavému falšovaniu histórie. Sám odstup nestačí. Je len jednou z podmienok, i keď jednou z dôležitých podmienok, aby bolo možné historicky, to znamená objektívne vedecky skúmať fakty. Dôležité je, aby pohľad